
УДК 047.31 + 81'282

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «ДІАЛЕКТНИЙ ТЕКСТ ЯК ДЖЕРЕЛО ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЙ»

23–24 березня 2015 року в Інституті української мови НАН України відбулася Міжнародна наукова конференція «Діалектний текст як джерело лінгвістичних студій». У конференції взяли участь провідні вчені Національної академії наук України, університетів України й академічних та університетських центрів Білорусі, Норвегії, Польщі, Росії.

Відкрив конференцію директор Інституту української мови НАН України, доктор філологічних наук, професор *Павло Юхимович Гриценко*. Учасників заходу привітали: голова Українського комітету славистів, академік-секретар Відділення історії, філософії та права НАН України, академік НАН України *Олексій Семенович Онищенко*; академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, академік НАН України *Микола Григорович Жулинський*; головний науковий співробітник Інституту російської мови ім. В.В. Виноградова РАН, доктор філологічних наук, професор *Леонід Леонідович Касаткін* (Росія); доктор габілітований, професор Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні *Фелікс Чижевський* (Польща); завідувач відділу діалектології та лінгвістичної географії Центру досліджень білоруської культури, мови і літератури НАН Білорусі, кандидат філологічних наук *Вероніка Миколаївна Курцова* (Білорусь); PhD, професор Університету Тромсе *Тамара Павлівна Льоннігрєн* (Норвегія).

Д.ф.н., проф. П.Ю. Гриценко відзначив, що в сучасній гуманітаристиці зростає увага до автентичних джерел

© Н.С. ВЕРБИЧ, О.С. ПЩЕНКО, М.М. ТКАЧУК, 2015

інформації, цінність яких для науки — у забезпеченні отримання точних знань. Професор підкреслив, що помітною тенденцією останніх десятиліть є «покриття» значної території України збірниками текстів діалектного мовлення, у зв'язку з чим постають проблеми, пов'язані з призначенням таких текстів, їхнім евристичним потенціалом, опрацюванням, параметризацією, формами зберігання тощо.

Акад. О.С. Онищенко наголосив на важливості посилення гуманітарних досліджень сьогодні, їх особливому значенні в державотворчих процесах, що зумовлює особливу вагу конференції. Закономірно, що *Президія НАН України*, зокрема Президент НАН України *Борис Євгенович Патон*, цим питанням приділяє особливу увагу. Академік відзначив важливу наукову роль міжнародного проекту *Загальнослов'янський лінгвістичний атлас*, у реалізації якого активну участь бере Національна академія наук України (Інститут української мови). Діалектне мовлення було і залишається одним із найцінніших джерел для вивчення мови, культури, генези і взаємодії слов'ян на різних етапах їхньої історії.

Акад. М.Г. Жулинський звернув увагу на важливу сьогодні об'єднавчу місію наукової зустрічі для представників різних наукових шкіл, визначальну роль діалектів у витоках національної мови. Він зауважив, що сучасні діалектні тексти закономірно порівнюють з літописанням як історико-літературною творчістю.

У вітальних словах Л.Л. Касаткіна, Ф. Чижевського, В.М. Курцовой, Т.П. Льоннгрена лунала спільна теза про надзвичайну актуальність проблем, розв'язанню яких присвячено конференцію; серед них:

— прийоми аналізу діалектного тексту як джерела діалектологічного опису;

— актуальність інтерпретації діалектних свідчень у широкому культурному контексті — міжгалузевий характер діалектного тексту як джерела наукових студій;

— дослідження мовного ландшафту, його динаміки та іншомовних зв'язків крізь призму діалектного тексту;

— методологія і засади створення діалектних фонофондів, текстотек і звукових атласів; способи репрезентації інформації в зібраннях діалектних текстів;

— параметри первинної обробки фонотексту й діалектного тексту для мовних комп'ютерних фондів.

Засадничою і настановчою для учасників конференції стала наукова доповідь *П.Ю. Гриценка* (Київ) — «**Евристичний потенціал діалектного тексту**», — який зацентрував на утвердженні в діалектології текстоцентризму як основної парадигми дослідження, а також розширенні прийомів і процедур в аналізі дослідженні діалектного тексту, що дозволяє вийти на якісно новий рівень пізнання діалектів. Учений підкреслив усність як визначальну рису діалектного тексту. Значення діалектного тексту не обмежується можливістю виокремлення на його основі нових елементів конкретної говірки: текст можна декодувати як багатовимірне,

складно організоване утворення з експлікованими та прихованими імплікованими рисами, через які можливе пізнання як окремої говірки, так і всього національного мовного континууму. Професор наголосив на потребі поєднання в дослідженнях лінгвістичних джерел різних типів задля досягнення інформаційної повноти опису діалектів.

Виголошені учасниками доповіді переконливо доводять можливість виявлення раніше невідомої лінгвістичної інформації в діалектних текстах як джерелі лінгвістичного аналізу порівняно з іншими типами діалектологічних джерел.

Аналізом було охоплено всі мовні рівні — фонетичний, граматичний, лексичний. Зокрема, *Л.Л. Касаткін* (Москва, Росія) зупинився на ширших можливостях використання аудіозаписів діалектного мовлення для дослідження фонетичної системи діалектів — **«Магнитофонные / диктофонные записи диалектной речи как разновидность памятников языка и культуры»**, — що дозволяє виявити архаїчні фонетичні риси діалектів. Ця ж стрижнева ідея лунала в доповіді *Р.Ф. Касаткіної* (Москва, Росія) — **«Звучащие диалектные хрестоматии»**, — яка стверджує, що голоси діалектоносіїв-росіян, записані на сучасні звукозаписувальні прилади, не лише зберігають інформацію про фонетичні, граматичні, лексичні особливості діалектного мовлення, а є пам'ятками російської мови в її регіональних та історичних різновидах і ширше — російської народної культури.

Доцільність залучення діалектних текстів до вивчення акцентної структури говорів на прикладі займенників, зокрема прийменниково-займенникових конструкцій, довела *Г.С. Кобирунка* (Київ) — **«Діалектний текст як джерело дослідження просодичної системи займенників»**. Дослідження *М.М. Толстої* (Москва, Росія) **«Диалектные тексты как источник информации о карпатоукраинских клитиках»** засвідчило, що систему давніх українських клітиків необхідно вивчати лише за наявності значного корпусу текстів для кожної говірки, що відбиває різні ступені розвитку давньої системи клітиків та частоту вживання конструкцій із клітиками.

Т.В. Щербина (Черкаси) у доповіді **«Текстова репрезентація прийменникової системи південної зони середньонадніпряньського діалекту»** на матеріалі діалектних текстів дослідила функціональні різновиди прийменниково-іменникових конструкцій, їх варіювання в говірках.

Репрезентацію давньоукраїнських граматичних форм різних частин мови в текстах із говірки с. Ковалівка гуцульсько-покутського мовного порубіжжя розглянув у своїй доповіді **«Діалектний текст як засіб презентації граматичних форм частин мови»** *М.П. Лесюк* (Івано-Франківськ).

А.О. Колесников (Ізмаїл) докладно проаналізував кореляцію граматичних свідчень, отриманих за питальником, та інформацію, яку вдається виявити в діалектних текстах, показавши переваги залучення останніх до граматичного аналізу — **«Діалектні тексти як джерело інформації про генезу і динаміку українських південнобессарабських говірок»**. Такий

підхід дає змогу простежити не лише динаміку говірок, а й розв'язати питання лакуарності чи неповноти парадигми різних частин мови.

Кореляції числових форм та семантики іменників у діалектних текстах на матеріалі назв ягід та кущів присвятила свою доповідь **Н.В. Кірілкова** (Рівне) — «**Парадигми іменників у текстах про збиральництво**».

О.І. Котяш (Київ) зупинився на аналізі дієслівних часових форм в організації наративу середньополіської говірки с. Залужжя — «**Способи вираження часу в структурі діалектного наративу**».

Питання номінації, зумовлені контекстом, розглянуто в доповіді **О.В. Юсікової** (Київ) — «**Особливості синтаксичної номінації в діалектному тексті (на матеріалі говірки с. Богдан Рахівського району Закарпатської області)**».

Про інший аспект номінації слів, а саме про роль коментарів діалектоносії в визначенні мотивації назв, спираючись на аналіз флоронімів, доповіла **М.В. Поїстогова** (Київ) — «**Діалектний текст як джерело вивчення мотиву номінації**».

М.В. Вербовий (Кривий Ріг) на прикладі дієслова *укландати* проілюстрував розбіжності в його семантиці, поданій у словниках, і в тексті казки «Змій» у записі І. Рудченка — «**Із спостережень над контекстом дієслова *укландати***».

У доповіді «**Діалектний текст у дослідженні семантики слова в українських східнополіських говірках**» **О.М. Холодъон** (Київ) наголосила, що для аналізу семантики дієслів необхідне поєднання свідчень, отриманих за питальником, і зв'язного тексту, що дає змогу виявити значення, які неможливо передбачити в питальнику.

І.В. Пустовіт (Київ) схарактеризувала низку словоформ, поширених у наддніпрянській говірці та не засвідчених словниками літературної мови, — «**Діалектний текст на тлі літературного стандарту**».

Значну увагу під час роботи конференції приділено проблемам методології та засадам формування діалектних фонофондів, корпусів, текстотек.

О.В. Тер-Аванесова (Москва, Росія) — «**Русские диалектные базы данных и грамматическое описание говоров**» — на прикладі бази даних говірки с. Пустош продемонструвала специфіку граматичної системи російського говору на території України; у виступі зауважено, що значний електронний корпус дає змогу описати функціонування архаїчних мовних явищ, зафіксованих лише в мовленні людей старшого покоління, а отже таких, що з часом можуть зникнути.

Н.С. Вербич (Київ) у доповіді «**Особливості сегментування діалектного мовлення: звуковий текст vs хрестоматія**», порівнявши членування звукового діалектного тексту та його варіанта у хрестоматіях, акцентувала на необхідності регламентації способу відтворення сегментування розповідей у друкованих виданнях — логіко-семантичного з опорою насамперед на змістовий чинник, або власне інтонаційного — з орієнтацією на реальне паузальне членування текстів.

В окремих доповідях описано параметри первинної обробки фоно-тексту й транскрибованого діалектного тексту для мовних комп'ютерних фондів. Зокрема, велике зацікавлення учасників конференції викликало повідомлення *О.С. Іщенко* (Київ) — «**Фонотекст як джерело сучасних лінгвістичних досліджень (про перспективу використання “Українського діалектного фонофонду”)**» — про створений в Інституті української мови НАН України діалектний фонофонд — зібрання аудіозаписів із різних населених пунктів України — та способи інтерпретації наявної у фонофонді інформації.

Водночас доповідачі поінформували учасників міжнародної наукової конференції про локальні діалектні фонди в університетських центрах України. Зокрема, *Г.Л. Аркушин* (Луцьк) — «**Із досвіду видання західнополіської текстографії**» — на матеріалі діалектних записів Західного Полісся, продемонстрував створену в Західнополіському ономастико-діалектологічному центрі Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки діалектний відеофонд. На думку доповідача, удоступненість таких фондів для громадськості сприятиме популяризації українських говорів.

Проблему інформаційної достатності діалектного матеріалу порушено у виступах *Н.В. Хобзей* і *Н.Д. Коваленко*.

Так, *Н.В. Хобзей* (Львів) у доповіді «**Діалектний текст — діалектний словник: площини перетину**» наголосила на потребі залучення при укладанні словників розгорнутої текстової інформації, а також етнокультурних свідчень, що дозволить коректно інтерпретувати словниковий матеріал.

Н.Д. Коваленко (Кам'янець-Подільський) — «**Формування діалектної текстотеки: проблема інформаційної достатності**» — на прикладі аналізу фразеологізмів в українських діалектах довела, що для діахронічних досліджень говірок, коли йдеться про вичерпний опис за всіма мовними рівнями, найвищу інформативність мають тексти, які містять не фіксовані раніше за питальниками мовні одиниці, явища, синтаксичні моделі, відбивають їх реалізацію в контекстуальних ситуаціях, по-різному актуалізують смисловий та емотивний план вираження.

Т.М. Тищенко (Умань) — «**Компілятивний спосіб репрезентації діалектного тексту**» — узагальнила способи репрезентації говіркового мовлення в хрестоматіях та відзначила важливість для досліджень діалектних текстів і відповідей на питальник.

Низка доповідей переконливо підтвердила, що діалектний текст дозволяє інтерпретувати діалектні свідчення в широкому культурному контексті.

Зокрема, *К.Д. Глуховцева* (Луганськ) — «**Ментальність діалектоносія і культурна конотація діалектного тексту**» — продемонструвала етнокультурну конотацію номенів, що перебувають в опозиції за родовою ознакою в говірках української мови.

У виступі *Л.Я. Колісник* (Київ) — «**Категорія оцінки в просторі діалектного тексту**» — зазначено, що діалектний текст як оцінна дискур-

сивна номінація потенційно має більші можливості як для об'єктивної (реальної), так і суб'єктивної (часто експресивної) оцінок, які є частиною модальності цього тексту.

Ідею про те, що діалектні тексти — важливе джерело інформації про говірки, відмінні від основного діалектного масиву за своєю структурою, територією побутування, характером взаємодії з материнським ареалом тощо, висловили Л.Д. Фроляк, Т.П. Льоннгрєн, М.М. Ткачук.

Зокрема, **Т.П. Льоннгрєн** (Тромсе, Норвегія) — «**Діалектний текст как источник описания диалектного архипелага**» — схарактеризувала особливості використання діалектних текстів, проаналізувавши російські переселенські говори на території України в оточенні спорідненої мови та її діалектів. Дослідниця наголосила, що для реалізації такого дослідження треба залучати діалектологів різних країн, узгодивши їхні погляди на те, яку роль відіграє ідіолектний текст в описі слов'янських діалектів.

Джерельну базу корпусу текстів українських говірок на території Польщі окреслила **Л.Д. Фроляк** (Люблін, Польща) — «**Корпус текстів “Українські говірки в Польщі”**: джерела, завдання, структура». Доповідачка закликала акцентувати особливу увагу на «законсервованих» говірках і таких, що зникають.

У доповіді **М.М. Ткачук** (Київ) — «**Метатекст редуکتивної говірки**» — наголошено на доцільності вивчення метамовних рефлексивів у текстах із переселенських говірок, що уможлиблює реконструкцію їх вихідного мовного образу (у материнському ареалі) й коректну інтерпретацію мовного матеріалу, а також актуалізовано завдання розширення їх фонотеки та текстового корпусу.

Г.І. Мартинова (Черкаси) — «**Діалектний текст як підґрунтя класифікації говірок**» — доповіла про результати використання хрестоматій діалектних текстів для фундаментальних досліджень, пов'язаних із класифікацією говірок. На її думку, лише тексти можуть забезпечити найбільшу точність для реалізації подібних завдань.

Ф. Чижевський (Люблін, Польща), доповідаючи на тему «**Uwagi o tekście gwarowym jako jednostce języka (na przykładzie tekstów gwarowych wschodniej Lubelszczyzny)**», поділився досвідом укладання зібрань текстів зі східної частини Люблінського воєводства, мовний ландшафт якого вирізняється тісними контактами польських діалектів з українськими. Професор розповів про результати лінгвокультурологічного аналізу зібраних текстів.

В.М. Курицова (Мінськ, Білорусь) у доповіді «**Дыялектныя тэксты як крыніца па вывучэнні стану і дынамікі развіцця моўных з'яў у гаворках цэнтральнай дыялектнай зоны беларускай мовы**» розповіла про стан діалектної текстографії у білорусистиці. На прикладі окремих мовних рис, представлених у діалектних текстах, що репрезентують мовний ареал у різні періоди, вдалося показати динамічні процеси розвитку білоруських говірок.

Л.М. Тищенко (Слов'янськ) — «**Потенціал південнослов'янського діалектного тексту для мовознавчих досліджень**» — поінформувала про стан і

перспективи записування текстів діалектного мовлення з південної зони слобожанського говору, а також наголосила на необхідності оприлюднення зібраних записів у вигляді хрестоматій або створення фонофондів.

Глибоке дослідження діалектів можливе лише за умови повноти емпіричної бази, яка має бути різноплановою, зокрема з погляду її жанрової, стильової представленості.

Так, **Б.О. Коваленко** (Кам'янець-Подільський) у доповіді про **«Рівень вияву діалектності у фольклорних записах ХІХ ст.»** кваліфікував усну народну творчість як важливе автентичне джерело для вивчення діалектної мови, зосередившись на описі фольклорних творів ХІХ ст. (зокрема й першодруків) із території Поділля і продемонструвавши в них виразні діалектні риси.

Про інший жанр діалектних текстів, а саме автобіографію, доповіла **І.В. Гороф'янюк** (Вінниця) — **«Життєвий шлях подільського селянина в мовному втіленні (на матеріалі автобіографічних текстів)»**, сфокусувавшись на текстах, співвідносних із подільським говором.

Ті самі принципи розуміння цінності автентичних джерел для лінгвістики підкреслив **М.В. Бігусяк** (Івано-Франківськ) — **«Тексти як джерело дослідження говірок Івано-Франківщини: історіографічний аспект і перспективи проблеми»**. Серед важливих джерел діалектної інформації вчений виділив мас-медійний простір, зокрема Інтернет, а також сучасну художню літературу, де діалектні риси часто є засобом вербалізації авторської думки.

Серед діалектологічних джерел вирізняються публікації текстів окремого ідіолекту. Про книгу, написану за матеріалами мовлення однієї жінки — носія бойківського говору, — доповіла **Н.М. Глібчук** (Львів) — **«Ідіолект Парасковії Павлюк крізь призму діалектних текстів»**.

Натомість **О.Г. Ровнова** (Москва, Росія) — **«Старообрядческая документальная повесть как литературное явление и диалектологический источник»** — розповіла про автобіографічну книгу, написану самим діалектоносієм, який не є ані знавцем літературної мови, ані професійним письменником. На думку вченої, ця книга є окремим унікальним типом лінгвістичних джерел.

Діалектний текст як самодостатню складну, багаторівневу лінгвістичну одиницю можна вивчати у прагматичному, когнітивному, психологічному, соціальному, урбаністичному аспектах. Ця думка була концептуальною в доповідях **Н.О. Руснак** (Чернівці) — **«Багатовимірна реальність діалектного тексту»** та **Г.В. Сікори** (Київ) — **«Текст міста як лінгвістичний феномен»**.

Загалом на пленарних та секційних засіданнях (працювало 2 секції — **«Діалектний текст: теоретичні і прикладні аспекти дослідження»** та **«Мовне явище крізь призму діалектного тексту»**) було виголошено понад 40 наукових доповідей.

У межах конференції відбулася **презентація** нових видань, опублікованих науковцями українознавчого осередку в Університеті Марії

Кюрі-Складовської (Люблін, Польща). Хрестоматії діалектних текстів з українських говірок було представлено на *книжковій виставці*.

Підсумком роботи Міжнародної наукової конференції стала жвава наукова дискусія та прийняття *ухвали*, у якій:

— відзначено наявність широкого, проте досі мало використовуваного евристичного потенціалу діалектних текстів для розв'язання проблем мовознавства, літературознавства (насамперед текстології та едичії), фольклористики, етнографії, історії слов'ян та вивчення міжмовних зв'язків;

— підкреслено необхідність розширення українського діалектного фонофонду зразками усного діалектного мовлення з усього обширу української мови, що особливо актуально в час глобалізації та стрімких геополітичних, економічних та соціокультурних трансформацій;

— наголошено на потребі поглиблення теоретичних текстологічних досліджень в українській діалектології, які дають чимало цінної інформації для удокладнення свідчень лінгвістичних атласів та словників діалектної та літературної мови;

— запропоновано у квітні 2016 р. провести Міжнародну наукову конференцію, на якій серед проблем буде розглянуто стан вивчення та збереження мовної спадщини Чорнобильської зони.

Матеріали конференції буде опубліковано в збірнику наукових праць.

*Наталія ВЕРБИЧ,
Олександр ІЩЕНКО,
Марина ТКАЧУК
(м. Київ)*

Nataliya Verbych, Olexander Ischenko, Maryna Tkachuk

Institute of Ukrainian language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE “DIALECTAL TEXT AS A SOURCE FOR LINGUISTIC STUDIES” (KYIV, 23—24.03.2015).

23—24 March 2015 at Institute of Ukrainian Language was held the International Conference “Dialect texts as a source for linguistic studies”. Famous scientists of the Ukrainian National Academy of Sciences and Ukrainian universities as well as academic centers of Belarus, Poland, Russia and Norway attended the conference. The event raised the following issues: ways for analysis of dialect texts to find new linguistic discoveries, tools for recording, storage and use of dialect texts, manipulations with original dialect texts, and study of language system with dialect texts. More than 40 reports were pronounced by dialectologists to resolve these issues.